
Viljem MERHAR*

AKTUALNOST TEORETIČNIH REŠITEV ADAMA SMITHA (1723–1790)**

Povzetek. Članek analizira aktualnost teoretičnih rešitev škotskega ekonomskega misleca Adama Smitha za dobo poznega kapitalizma. Zagovarja re-aktualizacijo vseh tistih Smithovih teoretičnih rešitev, ki so bile v zadnjem obdobju zanemarjene, vključno z nakazano Smithovo motivacijsko dohodkovno-profitno in sistemsko tržno-plansko dualnostjo gospodarjenja. Zavzema se za oživitev Smithove ekonomske misli, s katere pomočjo je treba ugotoviti, kako manj polno zaposlena gospodarstva bolj polno zaposliti. Članek Smithovo teorijo nadgrajuje s Keynesovimi rešitvami ekonomskih kriz. Poudarja pomembnost reafirmacije politične ekonomije kot družbene znanosti, ki je povezana z družbeno odgovornim gospodarjenjem.

Ključni pojmi: ekonomija, ekonomska teorija, ekonomska politika, Adam Smith, Karl Marx, Alfred Marshall, John M. Keynes, Paul A. Samuelson, Thomas Piketty.

UVOD

Klasični ekonomist Adam Smith, na katerega se sklicujejo vsi kasnejši ekonomisti, je bil zagovornik delovne teorije vrednosti, ki v razmerah proste konkurence nagrajuje producente blaga sorazmerno z družbeno potrebnim abstraktnim delom. Za uveljavljanje te zakonitosti – nevidne roke mora poskrbeti država z odpravljanjem vseh mogočih monopolizacij v procesih gospodarjenja. V začetnem prostokonkurenčnem liberalnem kapitalizmu je bilo treba najprej s poudarjeno vlogo države v procesih gospodarjenja odpraviti predkapitalistične fevdalne odnose na vasi in cehovske odnose v srednjeveških mestih, da bi se lahko del denarja spremenil v kapital – v vrednost, ki se oplaja s presežno vrednostjo: z dobičkom! Pretvorba denarja v kapital spreminja dohodkovno motivacijo enostavnih blagovnih producentov v profitno motivacijo kapitalističnih. Delovna sila pa mora postati blago, ker mora biti osebno svobodna in brez produkcijskih sredstev (meščanske revolucije in prvotna akumulacija kapitala)!

---

* Dr. Viljem Merhar, zaslužni profesor, Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Pregledni znanstveni članek.
DOI: 10.51936/tip.61.1.73

Smith (2010) je torej zaznal motivacijsko dualnost gospodarjenja. Transformacija dohodkovne v profitno motivacijo je Smitha spodbudila, da je opustil delovno teorijo vrednosti in jo nadomestil s teorijo produkcijskih stroškov, ki so jo sprejeli vsi kasnejši meščanski neoklasični ekonomisti. Ti so torej zavrgli delovno teorijo vrednosti in jo nadomestili s teorijo koristnosti in teorijo stroškov, ki tavnološko pojasnjuje cene s cenami proizvodnih dejavnikov. Na ta način so politično ekonomijo kot družbeno znanost nadomestili z meščansko naravoslovno ekonomiko. S tem pa so produkcijske odnose med ljudmi nadomestili z odnosi ljudi do proizvedenih dobrin, ki morajo s svojimi koristnimi lastnostmi zadovoljevati njihove vsakokratne potrebe, z blagoznanstvom in načini proizvodnje dobrin s tehnologijo.

Smith je tudi opozoril na razvojno tendenco padanja profitne mere, ki destimulira kapitaliste kot podjetnike, da bi denar uporabljali kot kapital! Zato se s padanjem profitne mere povezujejo zastoji v gospodarstvu. Saj se po Smithu, če akumulacije kapitala ne spremljajo procesi poglobljanja delitve dela, ne spremljajo produkcijske in organizacijske inovacije, ne uresničujejo Sayevi (1960) zakoni trga, ki nekritično enačijo produkcijo s potrošnjo, ponudbo s povpraševanjem in varčevanje z naložbami.

Po Smithu so torej meščanski neoklasični ekonomisti povzeli le vero v tržni mehanizem, ki da bo avtomatsko uresničeval Sayeve (1960) zakone trga na ravni polne zaposlitve. S tem pa so spregledali Smithovo ekonomsko vlogo države na javnih uporabnovrednostnih neprofitnih infrastrukturnih produkcijskih in storitvenih področjih gospodarjenja. Gre za spregledano motivacijsko- dohodkovno-profitno in gospodarsko sistemsko tržno-plansko dualnost gospodarjenja, ki jo je nakazoval že Smith.

Neoklasična preobrazba politične ekonomije v ekonomiko, ki pojasnjuje družbene procese gospodarjenja le z okrnjeno Smithovo (2010) nevidno roko – s tržnim mehanizmom ponudbe in povpraševanja, ki da bo s sprotnim odpravljanjem parcialnih neravnovesij tendenčno uresničeval Sayeve zakone trga in s tem polno zaposlitev kapitalističnega gospodarstva –, je meščanske ekonomske teoretike onesposobila, da bi z maksimiranjem družbenih dohodkov in njihovo uporabo pojasnili in odpravljali depresijska stanja, ki zaostrujejo krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema.

Prav kriza kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema je spodbudila teoretični nastop Johna M. Keynesa (2006), da je ugotovil, da mu teorija, v kateri je bil vzgojen s predpostavljeno polno zaposlenostjo oz. uresničevanjem Sayevih zakonov trga, ne daje odgovorov na depresijska gospodarska stanja, ki jih tržne zakonitosti ne odpravljajo. Zato je treba odgovoriti in ugotoviti, kako manj polno zaposlena gospodarstva bolj polno zaposliti. S temi odgovori je treba aktivirati vse tiste teoretične Smithove rešitve, ki so bile z ekonomiko zanemarjene, vključno z nakazano Smithovo motivacijsko dohodkovno-profitno in sistemsko tržno-plansko dualnostjo gospodarjenja!

AKTUALNOST ADAMA SMITHA

Ob tristoti obletnici rojstva A. Smitha, najpomembnejšega in največkrat citiranega škotskega filozofa in začetnika klasične meščanske politične ekonomije, moramo spoznati in priznati, da je njegov znanstveni prispevek, na katerega se sklicujejo vsi kasnejši ekonomski teoretiki, zaradi zaostrene krize kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema aktualen še dandanes. Smith je živel v času začetnega liberalnega kapitalizma, ko je sproščena konkurenca s prostim vstopom v produkcijske dejavnosti, ki jo je morala zagotavljati in sankcionirati država z odpravljanjem cehovskih solidarnostnih produkcijskih odnosov, omogočila, da sta se trgovski in posojilni kapital začela pretvarjati v produktivni kapital. Ta je enostavno blagovno produkcijo, ki ne more z destrukcijo starih načinov proizvodnje postati prevladujoči produkcijski način, pretvoril v kapitalistično blagovno produkcijo, ki postane z razvojem kapitalizma prevladujoča.

V razmerah blagovne produkcije produkcija dobrin dobi lastnost blaga – lastnost produktov človeškega dela, ki jih po družbeni delitvi dela razčlenjeni proizvajalci med seboj kot menjalne vrednosti zamenjujejo za uporabne vrednosti, ki jim zadovoljujejo vsakokratne potrebe. Po delovni teoriji vrednosti, ki jo je Smith zagovarjal za razmere enostavne blagovne produkcije, je vrednost blaga določena z družbeno povprečnim abstraktnim delom, potrebnim za proizvodnjo posamezne blagovne vrste. Vrednostna vsebina je torej družbeno povprečno potrebno abstraktno delo, ki se kot družbeno potrebno potrjuje na trgu z menjalno vrednostjo – s količinskim menjalnim odnosom $x \text{ blaga } A = y \text{ blaga } B$. Zakon vrednosti, Smithova nevidna roka, bo s tržnim mehanizmom ponudbe in povpraševanja, s sprotno realokacijo produkcijskih faktorjev po področjih družbene delitve dela, odpravljaj odstopanja cen od vrednosti. Tendenčno se bodo zato cene usklajevale z vrednostjo, ki nagrajujejo producente sorazmerno z vloženim abstraktnim družbeno potrebnim delom.

Afirmacija produktivnega kapitala – pretvorba denarja v kapital v razširjenih cehovskih delavnicah, tj. kapitalističnih kooperacijah – zahteva še osebno svobodne kvalificirane delavce, ki so brez produkcijskih sredstev. Gre za propadle cehovske obrtnike, ki jih je selekcioniral zakon vrednosti – selekcionirala jih je Smithova nevidna roka. Produktivnejši podjetniki, ki so z razširjeno delavnico postali kapitalisti, so propadle kvalificirane obrtnike in njihove pomočnike zaposlili v svojih obratih. S širjenjem kapitalističnih kooperacij se zato povpraševanje po kvalificiranih delavcih povečuje. Zato se z razvojem povečuje cena delovne sile, je bil optimističen Smith, ki pa je prezrl, da so prav kapitalistične kooperacije spodbudile njegovo načelo o poglobljanju delitve dela – manufakturno delitev dela, ki omogoča zaposlovanje tudi nekvalificirani delovni sili. Ta se namreč s procesi prvotne akumulacije kapitala sprošča tudi na agrarnem področju gospodarjenja.

Smith je načelo poglobljanja delitve dela, ki s poenostavljanjem delovnih faz omogoča zaposlitev nekvalificirani delovni sili, povezoval s količinsko gospodarsko rastjo, ki jo omogoča akumulacija kapitala in ki se prav s poglobljanjem

delitve dela sprti pretvarja v kakovostni družbenoekonomski razvoj. Saj bi se, če ne bi akumulacije kapitala spremljalo načelo poglobljanja delitve dela (če je ne bi spremljale tehnološke in organizacijske inovacije proizvodnje), povečevala produkcija – povečevala družbena ponudba z nespremenjeno tehnologijo proizvedenih produktov, ki bi zniževala cene in s tem dobičke. To pa bi zavrlo količinsko rast, ki se ne spreminja v družbenoekonomski razvoj.

Za tržni koordinacijski mehanizem družbene ponudbe in povpraševanja, s pomočjo katerega se rešujejo vsakokratni družbenoekonomski problemi: kaj, koliko, za koga in kako proizvajati, je potrebno uporabljati omejene prvotne in z delom ustvarjene produkcijske dejavnike po področjih družbene delitve dela. Za to je po proizvodnji vseh blagovnih vrst, ki se jih tendenčno prodaja z uravnoteženimi normalnimi vrednostnimi cenami na ravni polne zaposlitve proizvodnih dejavnikov, Smith, ki je prvi sistemsko uredil klasično politično ekonomijo, figurativno uporabil izraz nevidna roka.

Smith z enačenjem dohodka z vrednostjo zanemarja vrednost predmetov dela (surovin) in delovnih sredstev (orodij in predvsem strojev), katerih vrednost se s konkretnim delom postopoma prenaša kot minulo delo na nov produkt. Zato je vrednost proizvodov enaka seštevku prenesene in na novo ustvarjene vrednosti. Gre za stroške, ki jih ima kapitalistični podjetnik z nabavo predmetov dela in sredstev za delo ter delovne sile, ki so odbitna postavka od realizirane cene blaga, da bi se ugotovil dobiček kot cilj kapitalističnega poslovanja. Prav profitni motiv poslovanja kapitalističnih blagovnih proizvajalcev, ki so zahtevali na enake kapitalne vloške po področjih družbene delitve tudi enake profite, je spodbudil Smitha, da je nadomestil delovno teorijo vrednosti s teorijo stroškov proizvodnje, ki so jo povzeli kasnejši apologeti kapitalizma.

Smithova argumentacija nevidne roke je pogojena z začetnim liberalnim prostokonkurenčnim liberalnim kapitalizmom, ki z atomizacijo ponudnikov in povpraševalcev onemogoča, da bi posameznik kot ponudnik oz. povpraševalec imel vpliv na ceno, ampak se morata posameznika s svojima ponodbama oz. povpraševanjem prilagoditi veljavni tržni ceni. Zato mora država po Smithu poskrbeti tudi za prostokonkurenčne razmere gospodarjenja z odpravljanjem fevdalnih odnosov na podeželju (zagotoviti osebno svobodo) in za odpravo cehovsko solidarnostnih odnosov v mestih (prost vstop v gospodarske dejavnosti). Gre torej za odpravljanje vseh možnih starih fevdalnih in z akumulacijo – koncentracijo in centralizacijo kapitala pogojenih novih monopolizacij ponudnikov in povpraševalcev.

Zaradi tega mora država po Smithu že v razmerah prostokonkurenčnega liberalnega kapitalizma poskrbeti za uporabnovrednostno neprofitno motivirane gospodarske dejavnosti na infrastrukturnih produkcijskih (sedanjih zelo razvitih primarnosurovinskih in energetskih, transportno-komunikacijskih, stanovanjsko-komunalnih ... dejavnostih) in storitvenih (sedanjih bančno-zavarovalnih, socialno-zdravstvenih, državno-varnostnih, komunalno-stanovanjskih, vzgojno-izobraževalnih in kulturnih ... dejavnostih) področjih gospodarjenja,

ki – z omejevanjem in odpravljanjem monopolnih cen – podpirajo in omogočajo nemoteno prosto konkurenčno menjalnovrednostno tržno motivirano profitno gospodarjenje. Saj bi menjalnovrednostno, in s tem profitno, motivirani zasebni upravljalci infrastrukturnih dejavnosti prakticirali monopolne cene – monopolne profite, ki jih Smithova nevidna roka ne odpravlja!

Gre torej za Smithov gospodarskosistemski motivacijski dualizem gospodarjenja, ki ga zahteva nemoteno delovanje tržnega mehanizma – nevidne roke. Oziroma za Marxov zakon vrednosti, ki v razmerah enostavne blagovne proizvodnje, ki ne more postati prevladujoči produkcijski način, tendenčno z vrednostnimi cenami poskrbi:

- Za družbeno optimalno alokacijo produkcijskih virov po področjih družbene delitve dela v modelu popolne konkurence. Začetni prostokonkurenčni liberalni kapitalizem se je s pospešenim spreminjanjem enostavne v kapitalistično blagovno produkcijo temu modelu z atomizacijo ponudnikov in povpraševalcev s kapitalistično kooperacijo in manufakturo le približal ter se hkrati s kapitalistično tovarno od njega z akumulacijo – koncentracijo in centralizacijo kapitala, ki sta vodili v monopolizacijo gospodarstva, tendenčno oddaljeval!
- Za nagrade z začasnimi ekstra dohodki – profiti nadpovprečno produktivnih producentov, ki kot nosilci družbenoekonomskega razvoja uvajajo produktivnejše nove metode proizvodnje – inovacije (K. Marx, J. A. Schumpeter). S patentno zakonodajo, ki omejuje konkurente pri uporabi produktivnejših produkcijskih metod, se podaljšuje čas pridobivanja ekstra profitov. Upoštevati je treba čas, da postane bolj produktivna metoda proizvodnje na splošno uporabljena. Takrat ekstra profit iz prve inovacije odpade, seveda pa se s pojavljanjem novih inovacij, ki spodbujajo družbenoekonomski razvoj, ekstra profiti ohranjajo. Z njimi pa se potrjujeta zgodovinska vloga in naloga kapitalizma, da razvija produktivne sile dela!
- Za poslovne zgube, ki s selekcijo kaznujejo in odpravljajo podpovprečno produktivne producente.

Govorimo o posledicah Smithove nevidne roke, ki se povezujejo s poglobljanjem delitve dela in sta jih teoretično dorekla Marx z zakonitim naraščanjem organske sestave kapitala (tj. je razmerja med sredstvi za delo in predmeti dela – konstantnim c ter nakupi delovne sile založenega – variabilnega kapitala, torej v $(c > v)$) in Schumpeter (1949) z inovativnimi novimi kombinacijami produkcijskih dejavnikov, ki ohranjajo in obnavljajo ekstra profite.

Ekstra profiti namreč spodbujajo kapitalistične podjetnike, da z akumulacijo kapitala – z novimi naložbami kapitala in s poglobljanjem delitve dela količinsko gospodarsko rast sproti pretvarjajo v družbenoekonomski kakovostni razvoj. Če namreč akumulacije kapitala že po Smithu ne spremljajo poglobljanje delitve dela in inovacije, se povečuje enaka struktura družbenega produkta, ki vodi v hiperprodukcijo družbene ponudbe, ko je mogoče prodati le po nižjih cenah. Z

njimi se s padanjem profitnih stopenj povezujejo gospodarske krize, ki se s sinu-sovo krivuljo (kriza – oživljanje – polet – depresija – kriza) ciklično ponavljajo in z nezaposlenostjo delovne sile najbolj ogrožajo socialno eksistenco delavcev.

Zaradi tega mora biti po Smithu akumulacija kapitala, ki med drugim povečuje povpraševanje po delovni sili (povečanje realnih mezd), prav tako podprta s poudarjeno ekonomsko vlogo države, ki mora blažiti družbena protislovja s spodbujanjem poglobljanja delitve dela, ki gospodarsko rast sproti spreminja v družbenoekonomski razvoj. Smith optimistično napoveduje, da se bosta tako uresničevala splošna družbena blaginja in bogastvo narodov.

Gre za spodbudno Smithovo napoved, ki je David Ricardo (1962) ne sprejema v celoti. Saj mezde naraščajo le nominalno, ne pa hkrati tudi realno! Dodana na novo ustvarjena vrednost – dohodek, ki ga tudi Ricardo enači z vrednostjo – se namreč razdeli med delavce, ki dobijo mezdo, kapitaliste, ki imajo dobičke, in lastnike zemlje, ki dobijo rente. Sestavni deli dohodka pa se spreminjajo. In to tako, da zaradi Malthusovega zakona naraščajoče populacije, ki zahteva pridobivanje hrane za naraščajočo populacijo na čedalje manj plodnih mejnih zemljiščih, ki določajo cene, zvišujejo cene agrarnih proizvodov. S tem se povečujejo diferencialne rente bolj plodnih zemljišč, ki jih dobijo lastniki zemlje. Povečevanju cen agrarnih produktov mora slediti naraščanje nominalnih mezd, ki morajo zagotoviti vsakokratno reprodukcijo delovne sile, profiti kapitalističnih podjetnikov, ki so najzaslužnejši za kapitalistični razvoj produktivnih sil dela, pa padajo. Padanje profitov oz. profitnih mer – razmerja med profiti P in založenim kapitalom K , torej P/K – je po Ricardu mogoče zavreti z liberalizacijo mednarodnega trgovanja po načelih primerjalnih prednosti tega poslovanja ali s spodbujanjem in uvajanjem inovacij v agrarnem gospodarstvu.

Ricardovo (1962) argumentacijo, da naraščajočim rentam sledi naraščanje nominalnih, ne pa realnih mezd, in da si naraščajoče rente, ki jih prejema in z žitnimi zakoni brani in ohranja ter povečuje neproduktivna fevdalna agrarna aristokracija, so uporabili meščanski kritiki angleških žitnih zakonov. Ti so z omejevanjem uvoza žit onemogočali uresničevanje primerjalnih prednosti mednarodne trgovine, ki da jo je treba z odpravo angleških žitnih zakonov liberalizirati.

MARXOVA KRITIKA KLASIČNIH EKONOMISTOV

Karl Marx (1961; 1967; 1973) je po angleških klasičnih ekonomistih povzel in nadgradil njihovo delovno teorijo vrednosti z zakonom vrednosti – s Smithovo nevidno roko, ki v razmerah enostavne blagovne produkcije tendenčno uresničuje vrednostne cene, ki z dohodki nagrajujejo enostavne blagovne producente sorazmerno s priznanim in na trgu potrjenim družbeno potrebnim abstraktnim delom. Z zakonitim spreminjanjem enostavne blagovne produkcije v kapitalistično blagovno produkcijo, ki je dobila ime po kapitalu – vrednosti, ki se oplaja s presežno vrednostjo, se dohodkovni motiv gospodarjenja enostavnih blagovnih producentov spremeni v profitni motiv kapitalističnih blagovnih producentov.

Ta uresničuje kapitalistično zahtevo, da morajo biti kapitalistični blagovni proizvedenci tendenčno nagrajeni sorazmerno z vloženim kapitalom! Zaradi tega se v razmerah kapitalistične blagovne produkcije zakon vrednosti – Smithova nevidna roka po Marxu preoblikuje v zakon kapitalistične produkcijske cene. To transformacijo zakona vrednosti je Smith zaradi enačenja vrednosti z dohodkom spregledal, saj se je zadovoljil s tem, da je pojasnil dobičke le s stroški proizvodnje, ki so tedaj vključevali tudi stroške delovne sile.

Kasnejši meščanski ekonomisti so po Smithu povzeli le njegovo teorijo stroškov, ki so jo nekritično povezovali s Smithovo nevidno roko. Zato so cene tавтоloško povezovali s stroški proizvodnje, vrednost blaga pa s koristnostjo. S tem so začeli opuščati in nadomeščati politično ekonomijo kot družbeno in zgodovinsko ter razredno znanost z meščansko apologetsko ekonomiko, ki odnose med ljudmi spreminja v odnose ljudi do koristnosti dobrin (blagoznanstvo) in v produktivno potrošnjo – stroške produkcijskih faktorjev in njihovo kombinacijo v proizvodnih procesih (tehnologijo proizvodnje).

Oploditev kapitala s profitom se povezuje z delovno silo kot blagom. Da bi postala delovna sila blago, mora biti osebno svobodna in brez produkcijskih sredstev. Ta pogoja sta se zgodovinsko uresničila z odpravo fevdalizma – reformo fevdalizma in meščansko revolucijo ter s prvobitno akumulacijo kapitala: z odtujevanjem delavcev od produkcijskih sredstev. Delovna sila mora torej postati blago, da se bo denar lahko spremenil v produktivni kapital. Uporabna vrednost delovne sile je delo, ki je – kot abstraktno delo – vsebina in merilo vrednosti vseh blagovnih vrst. Vrednost delovne sile kot blaga je prav tako določena z družbeno potrebnim abstraktnim delom, ki je potrebno za proizvodnjo blagovnih vrst, ki omogočajo vsakokratno reprodukcijo delovne sile. Vsakokratni delovnik se namreč razdeli na potrebni in presežni delovni čas. V prvem se ustvarja ekvivalent vrednosti delovne sile, v drugem pa ekvivalent presežne vrednosti, ki se pojavlja kot profit.

Denar D se spremeni v kapital K z nakupom temeljnih elementov vsakega produkcijskega procesa – predmetov dela in delovnih sredstev –, produkcijskih sredstev c ter delovne sile v , ki se jih združi v proizvodnih procesih P za proizvodnjo blagovnih vrst B , ki se jih na trgu proda za več denarja – s profitom D^* , ki ga v presežnem delovnem času ustvarja delovna sila. To je formula produktivnega kapitala $D - K = (c + v) \dots P \dots B (c + v + m) - D^*$, $D^* > D$!

Odločilna je združitev produkcijskih sredstev z delovno silo – z delom v produkcijskem procesu. Tu uporabna vrednost delovne sile – delo kot merilo in vsebina vrednosti – s konkretnim delom prenese vrednost produkcijskih sredstev na nov produkt c , z abstraktnim delom pa ustvarja dodatno vrednost – dohodek ($Y = (v + m)$), ki v potrebnem delovnem času reproducira vrednost delovne sile v , v presežnem delovnem času pa še presežno vrednost m . Zato je vrednosti blaga W enaka seštevku prenesene c in novo ustvarjene vrednosti $(v + m) - W = (c + v + m)$, ki je za preneseno vrednost c kapitala večja od Smithovega dohodka: $Y = (v + m)$.

Z vključitvijo konstantnega kapitala Marx popravlja Smithovo enačenje dohodka z vrednostjo, ki je prav zaradi spregledane vloge konstantnega kapitala v produkcijskih in reprodukcijskih procesih – v krožnem toku denarja kot kapitala in njegovem obnavljanju (obratu kapitala) – zavrgel delovno teorijo vrednosti in jo nadomestil s teorijo podjetniških stroškov. Gre za Smithovo dogmo in za to, da njegova nevidna roka tendenčno poskrbi za polno zaposlitev; to so sprejeli vsi kasnejši meščanski ekonomisti, čeprav je anticipirala »stoletni tabu« – Sayeve zakone trga, ki proizvodnjo neupravičeno enačijo s potrošnjo, ponudbo s povpraševanjem in prodaje z nakupi.

Vključitev konstantnega kapitala v strukturo vrednosti ($W = (c + v + m)$) je Marxu omogočila, da je opredel tri teoretično zelo pomembna merila spremljanja in analiziranja razvojnih tendenc kapitalizma:

- organsko sestavo kapitala z razmerjem med konstantnim in variabilnim kapitalom ($c : v$), ki s spreminjanjem – inoviranjem tehnike proizvodjanja zakonito narašča ($c > v$), in s tem uresničuje zgodovinsko vlogo in nalogo kapitalizma, da razvija produktivne sile dela;
- stopnjo presežne vrednosti m^* z razmerjem med presežno vrednostjo m in v nakupe delovne sile založenim variabilnim kapitalom v – ($m^* = m : v$), ki zaradi naraščanja organske sestave kapitala – zviševanja družbene produktivnosti dela prav tako raste;
- profitno stopnjo p^* z razmerjem med presežno vrednostjo m , ki se pojavlja kot profit p , in založenim kapitalom ($(c + v) - (p^* = m : (c + v))$), ki zaradi naraščajoče organske sestave kapitala tendenčno pada. To padanje pa zavira naraščajoča stopnja presežne vrednosti, ki narašča zaradi naraščanja produktivnosti dela v panogah, ki proizvajajo blagovne vrste, s katerim se reproducira delovna sila.

Naraščajoča organska sestava družbenega kapitala vpliva hkrati na padanje in zaviranje padanja profitne stopnje. Zaviranje padanja profitne stopnje se povezuje z absolutno metodo (podaljševanjem delovnika in povečevanjem intenzivnosti dela) in za kapitalizem pomembnejšo relativno metodo (zniževanjem vrednosti delovne sile) povečevanja presežne vrednosti. Ta metoda zahteva naraščajočo družbeno produktivnost dela v proizvodnji blagovnih vrst, ki reproducirajo delovno silo – najmanjšičnejše potrošnike v kapitalizmu.

Do povečane družbene produktivnosti dela pride v produkcijskih panogah, ki proizvajajo življenjske potrebščine – v drugem oddelku družbene produkcije se to zgodi z zamikom, šele potem, ko so v prvem oddelku družbene produkcije – v proizvodnji produkcijskih sredstev, ki raste hitreje kot drugi, razvili bolj produktivno produkcijsko opremo za drugi oddelek družbene produkcije. S temi ugotovitvami je Marx nasprotoval Smithovi teoretično pomanjkljivi razlagi padanja profitne stopnje le zaradi konkurence, če akumulacije kapitala ne spremlja poglobljanje delitve dela, in tudi proti Ricardovi razlagi, da do padanja profitne stopnje prihaja zaradi vse manjše plodnosti kmetijskih mejnih zemljišč, ki jih

je treba obdelovati, da bi se prehranilo populacijo. Po Marxu namreč pride do padanja profitne stopnje zaradi naraščajoče organske sestave kapitala – povečevanja, ne pa padanja produktivnosti družbenega dela. To je zaradi zgodovinske vloge in naloge kapitalizma, da razvija produktivne sile dela, ki so jih zavirali predkapitalistični produkcijski odnosi (tlačanski na vasi in cehovski v srednjeveških mestih)!

Ricardo je z delitvenimi zakonitostmi novoustvarjene vrednosti med delavce, kapitaliste kot podjetnike in lastnike zemlje, ki pojasnjujejo naraščajoče diferencialne rente plodnejših zemljišč in padanje profitne mere, dokazoval, da ne potrjujejo Smithovega optimističnega pogleda v prihodnost. S to kritiko Smitha pa je Ricardo spregledal, da je po Smithu za uresničevanje nemotene delovanja nevidne roke potrebna družbena oziroma državna intervencija, ki bo z zagotavljanjem prostokonkurenčnih pogojev gospodarjenja vplivala na delitvene zakonitosti. Gre za koordinacijsko – zasebno tržno in javno – zavestno plansko in motivacijsko – profitno in uporabnovrednostno neprofitno dualnost gospodarjenja.

Skratka, za nemoteno delovanje Smithove nevidne roke mora država poskrbeti za družbeno koordinacijsko tržno-plansko in motivacijsko profitno-neprofitno dualnost gospodarjenja, ki jo je z opredeljevanjem ekonomske vloge države v gospodarstvu prvi zagovarjal prav Smith. Kasnejši meščanski apologetski ekonomisti so seveda zavestno prezrli tudi to Smithovo motivacijsko in sistemsko dualnost gospodarjenja, ki je aktualna še dandanes!

Marxova namenska uporabnovrednostna delitev družbene produkcije na produkcijo produkcijskih sredstev, tj. prvi oddelek, in produkcijo potrošnih sredstev, tj. drugi oddelek družbene produkcije, je omogočila Marxu, da je z razmerji skladnosti med oddelkoma družbene produkcije opozoril na pogoje nemotene realizacije in s tem nemotene reprodukcije družbenega bruto produkta. Za primer enostavne družbene reprodukcije, ko se vsa presežna vrednost neproduktivno uporabi, morajo biti uresničena naslednja razmerja skladnosti med oddelkoma družbene produkcije:

- Vrednostna struktura (prenesena vrednost produkcijskih sredstev c in novoustvarjena vrednost $(v + m)$) produkcije produkcijskih sredstev W^* – ponudba prvega oddelka I $= (c + v + m)$ – mora biti usklajena s porabljenimi produkcijskimi sredstvi in njihovo vrednostno in uporabnovrednostno strukturo v prvem I in drugem II oddelku družbene produkcije, torej I $(c + v + m) = (Ic + IIc)$.
- Vrednostna in uporabnovrednostna struktura produkcije potrošnih sredstev W^{**} – ponudba drugega oddelka II $(c + v + m)$ – pa mora biti v primeru enostavne družbene reprodukcije usklajena z družbenim potrošnim skladom: s potrošnjo delavcev in kapitalistov $(v + m)$ iz obeh oddelkov, torej II $(c + v + m) = I(v + m) + II(v + m)$.
- Sledi, da mora biti usklajena tudi medoddelčna zamenjava družbenega bruto produkta. Potrošnja delavcev in kapitalistov prvega oddelka I $(v+m)$ mora biti

uskaljena s potrebo po produkcijskih sredstvih iz drugega oddelka IIc, torej I $(v + m) = IIc$.

- Tem temeljnem razmerjem medoddelčne skladnosti družbenega bruto produkta je treba dodati še skladnost, ki se povezuje z naravo fiksnega kapitala – dela vrednosti produkcijskih sredstev, ki jih je v začetku krožnega toka kapitala treba v celoti založiti. Njihova vrednost pa postopoma prehaja na nove produkte. Gre za strošek uporabe fiksnega kapitala – za amortizacijsko-varčevalne in akumulacijske sklade, ki se oblikujejo z zgolj prodajami (B – D) enih, ki oblikujejo te sklade – varčevanje iz kapitala in dohodka S. Zgolj prodaje enih pa je treba uskladiti z zgolj nakupi drugih (D – B), ki za obnavljanje fiksnega kapitala za enostavno in za razširjeno družbeno reprodukcijo aktivirajo te sklade (D – B) – investirajo I, torej (S = I). Prvi varčujejo S, drugi pa investirajo I – torej družbeno varčevanje je treba za nemoteno družbeno realizacijo in reprodukcijo uskladiti z družbenim investiranjem (S = I)!

Vsi ti strogi pogoji za nemoteno družbeno realizacijo in reprodukcijo pa se naključno uresničujejo. Gre za protislovje med družbenim značajem produkcije in zasebno kapitalističnim profitno motiviranim odločanjem o produkciji in njeni uporabnovrednostni strukturi. Neuresničevanje teh razmerij se povezuje z družbenoekonomskimi krizami hiperprodukcije kot načini nasilnega uveljavljanja razmerij skladnosti družbene ponudbe z družbenim povpraševanjem.

Navedenim razmerjem skladnosti med oddelkoma družbene ponudbe in povpraševanja, ki jih na trgu ex post z denarjem kot menjalnim sredstvom tendenčno uresničuje tržni mehanizem, dodaja torej Marx še nujnost usklajevanja enostranskih prodaj blaga (B – D) – oblikovanja denarnih amortizacijskih in akumulacijskih skladov (S) z enostranskimi nakupi blaga (D – B) – aktiviranja teh skladov z realnimi investicijami (I) – torej (S = I).

S temi teoretičnimi rešitvami se je Marx odzval na klasični spor med zagovorniki omejenih in neomejenih realizacijskih in s tem reprodukcijskih možnosti v kapitalizmu:

- Prvi so z deficitarnostjo družbenega učinkovitega povpraševanja – s padanjem profitne stopnje opredeljevali družbene realizacijske in s tem reprodukcijske možnosti in zastoje (Smith, Malthus, Sismondi). Zato so s »tretjimi osebami«, domačimi in tujimi kupci, ki niso producenti, odgovorili na vprašanje, od kod denar za realizacijo presežne vrednosti oz. profitov.
- Drugi, torej zagovorniki družbeno neomejenih realizacijskih in s tem neomejenih reprodukcijskih možnosti (Smith, Ricardo, Say, Mill), pa so s Smithovo nevidno roko in s poglobljanjem delitve dela zagovarjali Sayeve zakone trga, ki izenačujejo produkcijo s potrošnjo, ponudbo s povpraševanjem in prodajo z nakupi brez kakršnih koli omejitev. S tem pa se tendenčno uresničuje polno zaposlitev v kapitalizmu.

Kasnejši meščanski ekonomski teoretiki sprejemajo Sayeve zakone trga, ker

naj bi se nemoteno uresničevali; s tem naj bi se zagotavljalo polno zaposlitev kapitalističnega gospodarstva. In to kljub Marxovi kritiki Sayevih zakonov trga, ki se uresničujejo le z uresničenimi razmerji skladnosti med oddelkoma družbene proizvodnje – produkcijo produkcijskih in potrošnih sredstev. Meščanski neoklasični ekonomski teoretiki so torej z Marshallovo ekonomiko zagovarjali Sayeve zakone trga – po Keynesu stoletne tabuje s fetišizmom denarja v meščanski ekonomski znanosti!

Jasno je, da Marxova razmerja skladnosti med oddelkoma družbene realizacije in reprodukcije veljajo tudi za razširjeno družbeno reprodukcijo, ki jo omogoča pretvarjanje presežne vrednosti v dodatni kapital – akumulacija kapitala, ki s svojima zakonoma centralizacije in koncentracije kapitala spreminja liberalni kapitalizem s prosto konkurenco v monopolni kapitalizem z omejeno konkurenco in monopolnimi profiti, ki jih Smithova nevidna roka ne odpravlja več. Stalnost monopolnih profitov dosegajo monopolisti z monopolnimi cenami, ko prečrpavajo dobičke iz prostokonkurenčnih sektorjev gospodarstva in predvsem iz tujine. Zato se s stalnostjo monopolnih profitov povezuje družbeno podoptimalna zaposlitev družbenih produkcijskih dejavnikov, ki prikrajšuje družbe za potencialni družbeni proizvod, ki bi bil lahko večji od dejanskega, je temeljna ugotovitev J. M. Keynesa (2006). Z njo se je teoretično zblížal z Marxom.

Spreminjanje liberalnega v monopolni kapitalizem je z zgodovinsko tendenco kapitalistične akumulacije kapitala napovedal Marx s teoretičnim spoznanjem o zgodovinski minljivosti kapitalističnega produkcijskega sistema, ker se monopolni kapitalizem povezuje s kolonializmom in imperializmom ter z imperialističnimi vojnami, ki zaostrujejo krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema in kličejo po družbenih reformah – po poudarjeni ekonomski vlogi države. Te morajo vsaj s Smithovo že prikazano družbeno koordinacijsko (tržno-plansko) in motivacijsko (profitno-neprofitno) dualnostjo gospodarjenja z Galbraithovimi (1967) protimonopolnimi »nasprotnimi silami« blažiti in odpravljati krizo monopolnega kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema!

Smithove dualnosti gospodarjenja s poudarjanjem ekonomske vloge države v procesih družbenega gospodarjenja in Ricardovega pojasnila padanja profitne stopnje z družbenimi zakonitostmi delitve družbenega dohodka na naraščajoče nominalne mezde in padajoče profite ter naraščajoče zemljiške diferencialne rente zemljiških lastnikov ter predvsem Marxovih zakonov akumulacije kapitala s koncentracijo in centralizacijo kapitala in njuno zgodovinsko tendenco, ki prostokonkurenčni kapitalizem razvija v omejeno konkurenčni monopolni kapitalizem in s tem v krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, pa ne sprejemajo finančne oligarhije kot upravljavke združenega produktivnega, trgoveškega in denarnega kapitala – finančnega kapitala oziroma to odklanjajo. Zato zahtevajo in lobirajo ekonomske teoretike in nosilce oblasti, da jih apologetsko branijo, in ne da jih z delitvenimi zakonitostmi (njihovimi nedelovnimi dohodki, ki zavirajo družbenoekonomski razvoj) krivijo za poglobljanje družbenih nasprotij in protislovij.

PREOBRAZBA POLITIČNE EKONOMIJE V EKONOMIKO

Apologetsko branjenje kapitalističnih nedelovnih dohodkov lastnikov finančnega kapitala, ki se ne spreminjajo v produktivni kapital, je meščanske neoklasične ekonomske teoretike spodbujalo, da so politično ekonomijo nadomestili z Marshallovo ekonomiko. Ta je poudarjala in proučevala predvsem gospodarsko fazo menjave, podcenila in zanemarjala pa celovitost in povezanost vseh faz gospodarjenja, ki so predmet politične ekonomije – produkcijo, delitev, menjavo in potrošnjo s primatom produkcije in dialektično povezanostjo. Zato so neoklasični teoretiki opustili klasično delovno teorijo vrednosti z Marxovo teorijo presežne vrednosti ter ju nadomestili s subjektivno teorijo koristnosti in s Smithovimi stroški proizvodnje. S tem so produkcijske odnose med producenti nadomestili z odnosi ljudi do dobrin, ki zadovoljujejo njihove potrebe. Seveda so naraščajočo ponudbo kupci pripravljene kupiti po nižji ceni, ker pada krivulja povpraševanja. S povečevanjem ponudbe se povečajo stroški proizvodnje, ki vodijo v naraščajočo krivuljo ponudbe. Z uravnoveževanjem silnic ponudbe in povpraševanja na trgu so določene ravnovesne cene dobrin s točko, na kateri je ponudba producentov usklajena s povpraševanjem kupcev – potrošnik je kralj! V ravnovesju krivulj ponudbe in povpraševanja je cena P v prostokonkurenčnih razmerah enaka mejnim stroškom proizvodnje MC – torej $P = MC$.

Z razvojnimi zakonitostmi se seveda prosta konkurenca spreminja v omejeno monopolno, ki cene zviša za stalni monopolni profit. Zato so monopolne cene višje od prostokonkurenčnih cen. Zaradi monopolnih profitov, ki jih tržni mehanizem ne odpravlja več, se morajo mejni dohodki MR , ki padajo hitreje kot naraščajo mejni stroški ($MR > MC$), uskladiti s ceno P , torej $P = MR$. Tako določeni optimalni obsegi proizvodnje v razmerah monopolov so torej manjši od prostokonkurenčnih. Zato so družbe v razmerah razvitejšega monopolnega kapitalizma prikrajšane za potencialni družbeni proizvod. Hkrati pa so soočene z nezaposlenostjo proizvodnih dejavnikov. Saj Smithova nevidna roka, ki jo z Marshallovo mikroekonomiko zagovarjajo neoklasični meščanski ekonomisti, ne uresničuje več predpostavljene polne zaposlitve produkcijskih dejavnikov.

KEYNESOVO REŠEVANJE EKONOMSKIH KRIZ

Marshallova ekonomika je bila temeljno učno gradivo študentov ekonomije od osemdesetih let 19. stoletja. Z njo je bil seznanjen tudi J. M. Keynes, ki je doživel veliko družbenoekonomsko krizo med letoma 1929 in 1933. Krizne razmere v gospodarstvu z vidno in bolečo ter politično nevarno brezposelnostjo delavcev in proizvodnih dejavnikov so Keynesa spodbudile, da je zavrnil teorije, po katerih so ga vzgajali, in se je vprašal, kako manj polno zaposlitev spremeniti v bolj popolno: kako potrošiti celoten družbeni dohodek Y , ki ga je treba na družbeni ravni maksimirati. Ustvarjen družbeni dohodek Y pa uporabiti za individualno, skupno in splošno konzumno potrošnjo C ter za družbeno varčevanje S (torej $Y = (C + S)$), ki se mora uporabiti za investicijsko produktivno potrošnjo I (torej Y

= $(C + I)$). Na družbeni ravni je namreč treba v družbi ustvarjeno varčevanje S v celoti spremeniti v družbene realne naložbe: $I - (S = I)$. Na ta način se $Y = (C + S)$ z izenačitvijo varčevanja z investicijami ($S = I$) pretvori oziroma spremeni v $Y = (C + I)$! Keynesova zahteva, da se mora varčevanje iz dohodka S uporabiti in uskladiti z neto investicijami I tega varčevanja – torej ($S = I$), je podobna Maxovi, ki varčevanju iz dohodka dodaja še varčevanje iz kapitala. Zato se mora po Marxu bruto varčevanje uskladiti z bruto investiranjem.

Gornja Keynesova delitev dohodka na konzumne in investicijske sklade spominja na Kidričevo (1979) delitev narodnega dohodka Y na individualno potrošnjo, ki jo omogočajo plačni skladi P , in na državno organizirano in posredovano akumulacijsko produktivno ter javno skupno in državno splošno potrošnjo: Af – torej $Y = (P + Af)$. Z javnimi akumulacijsko-potrošnimi skladi Af upravlja torej država prek uporabnovrednostnih in neprofitno motiviranih in družbeno-plan-sko koordiniranih infrastrukturnih produkcijskih in storitvenih dejavnosti, ki bi kot zasebno organizirane prakticirale monopolne cene! Zato mora biti država udeležena v delitvi dohodka. Delež države v delitvi pa je določen z državno davčno stopnjo – stopnjo akumulacije in skladov: $x = Af/P$.

Iz enačbe $x = Af/P$ sledi, da je $Af = Px$ in da je $Y = (P + Px)$ oziroma $Y = P(1 + x)$, plačni sklad pa $P = Y/(1 + x)$. Po tej logiki je mogoče razčleniti tudi Keynesovo enačbo $Y = (C + I)$ z investicijsko stopnjo $x = I/C$, $C = Cx$, $Y = (C + Cx)$, $Y = C(1 + x)$ in $C = Y/(1 + x)$! Dobili smo podoben rezultat – s to razliko, da ja Keynesov C večji od Kidričevega P . Če bi Kidričevi individualni potrošnji P dodali še javno skupno (socialno-zdravstvenovarstveno, pokojninsko, šolsko-izobraževalno, kulturno-prosvetno, znanstveno-raziskovalno ...) in splošno državno varstveno, represivno, s potrošnjo državnega aparata vred, bi dobili Keynesovo konzumno potrošnjo C .

Tudi Keynes je iz novoustvarjene vrednosti – družbenega dohodka, ki ga je treba maksimirati in uporabiti za konzumne in investicijske namene $Y = (C + I)$, definiral dve spremenljivki, ki ju dobimo, če delimo enačbo $Y = (C + I)$ z dohodkom – torej $Y = (C + I)/Y$. Tako dobimo $1 = (C/Y + I/Y)$ – torej C/Y , ki meri nagnjenost k potrošnji, ki z naraščajočim dohodkom pada, ter I/Y , ki meri nagnjenost k investiranju, ki z naraščajočim dohodkom prav tako pada. Tema meriloma dodaja Keynes še profitno mero $p^* = P/K$, ki z razvojem prav tako pada, kot ugotavljajo vsi Keynesov predhodniki.

Vsa ta padanja, ki jih je mogoče statistično verificirati, vodijo v Keynesovo deflacijsko vrzel ($S > I$), ker destimulirajo profitno motivirane podjetnike, da bi varčevanje iz družbenega dohodka, ki mu je treba dodati še naraščajoče Marxovo amortizacijsko varčevanje za obnavljanje fiksnega kapitala, v celoti investirali. Zaradi tega je treba usposobiti državo, da bo profitno motivirano in tržno koordinirano mikrogospodarjenje nadgradila z neprofitno dohodkovno motiviranim in plansko koordiniranim javnim makrogospodarjenjem. S tem bi odpravljala deflacijske vrzeli – usklajevala varčevanje iz dohodkov in varčevanje iz kapitala S z realnimi investicijami I – torej ($S = I$)!

Skratka, demokratično državo je treba usposobiti, da bo lahko s podružbljanjem javnih infrastrukturnih produkcijskih (transportno-komunikacijskih, surovinsko-energetskih, komunalno-stanovanjskih ...) in storitvenih (bančno-zavarovalnih, javnovarstvenih, socialno-zdravstvenih, vzgojno-izobraževalnih, znanstveno-raziskovalnih, kulturno-prosvetnih ...) področij poslovala z uporabnovrednostnim dohodkovnim, ne pa s profitnim motivom. Infrastrukturna področja gospodarjenja bi namreč – kot privatno, profitno motivirana in organizirana – prakticirala monopolne cene, ki ne odpravljajo, ampak poglobljajo deflacijsko vrzel ($S > I$), ki jo mora s poudarjeno ekonomsko vlogo odpravljati država z:

- javnimi deli oziroma investiranjem in financiranjem na infrastrukturnih področjih družbenega javnega gospodarjenja in s subvencioniranjem profitno motiviranega tržnega gospodarstva za premagovanje posledic gospodarskih, finančnih, ekološko-podnebnih, zdravstvenih in drugih kriz; javno investiranje in financiranje države s povečevanjem naložb prispevata k odpravljanju deflacijskih stanj v družbenem gospodarstvu;
- transfornimi plačili, ki z redistribucijo nedelovnih dohodkov (od onih z manjšo k tistim z večjo nagnjenostjo k potrošnji), s povečevanjem družbenih konzumnih izdatkov zmanjšujejo deflacijska stanja v družbenem gospodarstvu;
- s smiselno kombinacijo državnega investiranja in financiranja ter transfornimi plačili, ki s povečevanjem konzuma (C) in realnih investicij (I) usklajujejo družbeno varčevanje z naložbami – torej ($S = I$) in odpravljajo deflacijska stanja v družbenem gospodarstvu!

Izbor možnih direktnih in indirektnih sredstev državne ekonomske politike – posegov države v gospodarstvo za odpravo deflacijskih stanj v družbenem gospodarstvu, ki se povezujejo s krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, zahteva povečevanje deleža države v delitvi novoustvarjene vrednosti – družbenega dohodka. Zahteva redistribucijo družbenih dohodkov v korist države, ki se mora iz liberalističnega »nočnega čuvaja« spremeniti (reformirati) v demokratični aparat, ki v razmerah zrejšega monopolnega kapitalizma pomirjuje družbena nasprotja in protislovja.

Krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema je z javnimi deli in s pomočmi brezposelnim začel reševati ameriški predsednik F. D. Roosevelt. Za teoretično podporo teh rešitev pa je, kot smo predstavili, poskrbel Keynes (2006).

Keynesovo teoretično utemeljeno reševanje ekonomskih kriz z odpravljanjem deflacijskih vrzeli je monopolni kapitalizem začelo pretvarjati v državni kapitalizem; to je bilo na splošno z navdušenjem sprejeto. Saj smo »vsi postali keynesijanci«, so bile izjave ekonomistov in politikov. S prehodom mirnodobnega v vojnodobno in povojno obnovitveno gospodarjenje se je ekonomska vloga države v gospodarstvu še bolj okrepila. Ta je spodbudila, da so udeleženci valutne in finančne komisije OZN v Bretton Woodsu (1944) vključno s Keynesom predlagali, naj se ustanovita Mednarodni monetarni sklad in Svetovna banka.

Keynes s predlogom, da bi s Svetovno banko povezali s svetovno valuto – denarjem, ni uspel. Zato je ameriški dolar – s pravili vzdrževanja njegove stabilnosti z možnostjo zamenjav dolarskih presežkov z zlatom – postal svetovna obračunska enota. Kriza tega sistema se je z dolarsko in dolžniško krizo začela v začetku 70. let prejšnjega stoletja.

Pred- in povojna uspešnost keynesijanskega reševanja deflacijskih vrzeli je spodbudila Keynesove meščanske teoretične sledilce, da so s Samuelsonovo (1966) neoklasično sintezo Marshallovo liberalistično mikroekonomiko nadgradili s Keynesovo makroekonomiko. Z njo so priznali in utemeljevali družbeni koordinacijski – tržno-planski in motivacijski – profitni-neprofitni dualizem gospodarjenja. Gre za dualne mešane tržno-planske gospodarske sisteme, ki jih je OZN priporočala svojim članicam in ki po Galbraithu konvergirajo. V pretežno tržno organiziranih in koordiniranih gospodarstvih se mora z odpravljanjem deflacijskih vrzeli krepiti družbenoplanski element gospodarskega sistema; v zbirokratiziranih administrativnih povsem planskih gospodarstvih pa se mora, zaradi čedalje večjih in usodnih planskih zmot, krepiti tržni element gospodarskega sistema. S konvergenco gospodarskih sistemov se torej dosega optimalna razmejitev med ex-post – posledično – tržno in ex-ante vnaprejšnjo plansko koordinacijo družbenega gospodarstva.

Z neoklasično sintezo opredeljeni sodobni mešani tržnoplanski oziroma planskotržni gospodarski sistemi se seveda povezujejo z redistribucijo nedelovnih in neproduktivno uporabljenih dohodkov, ki ji finančne oligarhije, ki upravljajo s »kapital-lastnino« – s finančnim kapitalom, niso naklonjene. Podjetniško »kapital-funkcijo« so prenesle na sodobne, dobro kompenzirane menedžerje, ki kot dobro nagrajeni podpirajo in lobirajo proti redistribuciji dohodka – povečevanju deleža države v delitvi, s katerim država z Galbraithovimi (1967) »protisilami« odpravlja deflacijske vrzeli in zmanjšuje razlike med dejanskim in možnim družbenim produktom.

Če je nakazano protideflacijsko delovanje države blokirano z zaostajanjem rasti redistribucijskih davkov, se državi ponuja, da z ekspanzijsko monetarno ekonomsko politiko – z zadolževanjem pridobiva manjkajoča denarna sredstva za usklajevanje družbenega varčevanja z naložbami ($S = I$). Keynes je bil – podobno kot pred njim Marx – sicer oster kritik Sayevih zakonov trga, kljub temu pa je ob neki priložnosti nekritično izjavil, da povečano povpraševanje vse do polne zaposlite družbenih produkcijskih dejavnikov ne bo zviševalo cen – delovalo inflacijsko, ampak bo povečevalo zaposlitev in z njo družbeni produkt – odpravljalo deflacijsko vrzel.

S to Keynesovo (2006) trditvijo je bila spregledana razlika med družbeno ponudbo in družbenim povpraševanjem, ki ga omogoča monetarna ekspanzija. Družbeno povpraševanje se namreč z njo lahko nenadoma spremeni z odločitvijo nosilcev oblasti, družbena ponudba pa vedno potrebuje čas, da se prilagodi družbenemu povpraševanju s strukturo te ponudbe, ki mora biti usklajena, kakor ugotavlja Marx, s strukturo družbenega povpraševanja. Gre za razmerja skladnosti

med oddelkoma družbene produkcije – produkcijo produkcijskih sredstev in produkcijo potrošnih sredstev. Tem temeljnim razmerjem skladnosti je treba dodati še razmerje, ki zaradi narave fiksnega kapitala v krožnih tokovih kapitala z amortizacijo postopno prenaša svojo vrednost na nove proizvode. Zato se morajo zgolj prodaje enih ($B - D$), ki oblikujejo varčevalne amortizacijske in akumulacijske sklade za kasnejšo obnavljanje fiksnega kapitala in nove realne investicije S , uskladiti z zgolj nakupi drugih ($D - B$), ki aktivirajo te sklade – realno investirajo I , torej ($S = I$). Oblikovanje S in sproščanje varčevalno-investicijskih skladov iz kapitala in dohodkov I je torej treba po Marxu in Keynesu sprti usklajevati!

Možnost financiranja usklajevanja družbenega varčevanja z investicijami, ki se ponuja nosilcem oblasti z ekspanzivno fiskalno in monetarno politiko, ko lobistom finančnih oligarhij uspe zavirati ali celo zmanjševati deleže države v delitvi družbenega dohodka, se torej povezuje z Marxovimi razmerji skladnosti med oddelkoma produkcije produkcijskih in potrošnih sredstev. Če so razmerja medoddelčne skladnosti porušena, bo ekspanzivna monetarna politika deflacijsko vrzel spremenila v inflacijsko – v stagflacijo, tj. v inflacijo in stagnacijo družbenega gospodarstva.

Ne glede na pravila, s katerimi so udeleženci konference v Bretton Woodu ustoličili ameriški dolar kot svetovno obračunsko enoto, se je v začetku 70. let v ZDA zaradi ekspanzivne fiskalne in monetarne politike pojavila dolarska in dolžniška kriza, ki je deflacijsko vrzel spremenila v inflacijsko – v stagnacijo ob inflaciji. To krizo so reševali z reevalvacijo valut v nedolarskih državah in z devalvacijo dolarja v ZDA.

NEOLIBERALISTIČNA PROTIREFORMACIJA DRŽAVNEGA KAPITALIZMA

Prav dolarska kriza z naraščajočim državnim zadolževanjem je spodbudila monetarnega teoretika M. Friedmana (1968), da je kot vnet zagovornik liberalizma in kvantitativne teorije o denarju z ostro kritiko zavrnil ekspanzijsko monetarno politiko, ker da vsako povečanje količine denarja v obtoku deluje inflacijsko. Temu mnenju so sledili še drugi v ekonomski liberalizem zagledani ekonomisti (Hayek 1991), ki so se obrnili proti keynesijanstvu, in s tem proti poudarjeni ekonomski vlogi države v gospodarstvu. Ta naj ostane pri svoji liberalistični vlogi »nočnega čuvaja«, ki bo ohranjala privilegiran monopolni status nedelovnih finančnih oligarhij, ki so podjetniške in poslovodne funkcije prenesle na dobro kompenzirane kadre, opremljene z znanjem, ki jo oligarhi zagovarjajo in skupaj z neoliberalističnimi fundamentalisti podpirajo.

Dobro kompenzirani kadri zato lobirajo pri nosilcih oblasti, da z liberalizacijo in deregulacijo ter s privatizacijo in denacionalizacijo gospodarstva – z reaganizmom in thatcherizmom – izrinjajo in odpravljajo pomembne in teoretično podprte družbenoekonomske pridobitve keynesijanstva. Na ta način se je državni kapitalizem vrnil v razmere liberalističnega imperialnega monopolnega kapitalizma s krizami in vojnami ter z zaostreno ekološko problematiko.

Z liberalizacijo in deregulacijo gospodarstva se je namreč zameglila meja med legalnostjo in legitimnostjo, ki je finančnim oligarhijam omogočala moralno vprašljive selitve firm v države z najmanjšimi davčnimi stopnjami in denarne transakcije v davčnih oazah ter družbeno škodljive in neproduktivne denarne špekulacije na sekundarnih borznih trgih kapitala. Z vsemi temi »manipulacijami« so se izogibale plačevanju davkov in prispevkov v matičnih državah. Zato so se – poleg lobističnih pritiskov na zmanjševanje davčnih in prispevnih stopenj – s floskulo, da je treba državo omejevati, ker da je «slab gospodar», začeli zmanjševati tudi javni državni dohodki, ki so spodbujali privatizacijo in denacionalizacijo tudi na infrastrukturnih področjih plansko koordiniranega in dohodkovno motiviranega gospodarjenja. S privatizacijo teh področij gospodarjenja se je začelo družbeno planiranje z uporabnovrednostno dohodkovno motivacijo pretvarjati v podjetniško planiranje s profitno motivacijo, ki z maksimiranjem monopolnih profitov ne odpravlja, ampak ohranja in pogloblja Keynesove deflacijske vrzeli ($S > I$), ki se pojavljajo kot Pikettyjeve razlike med stopnjami rasti dohodkov iz kapitala, ki se s fevdalizacijo kapitalizma pretvarjajo v rente (R), večje od stopenj rasti družbenega gospodarstva oz. družbenega razvoja (G) – torej ($R > G$)!

Te razlike med stopnjama rasti dohodkov iz kapitala in gospodarsko rastjo pojasni dejstvo, da se znaten del denarnega kapitala iz družbenih varčevalnih amortizacijskih in akumulacijskih skladov (S) ne uporablja za realne, ampak nerealne – kvazinaložbe (I). To je za nakupe delnic na sekundarnem trgu kapitala ali za nakupe (sovražne) prevzeme že delujočih podjetji, ki s centralizacijo kapitala, ki ji ne sledi njegova koncentracija, povečujejo le kapital – lastnino finančnih oligarhij, ne povečujejo pa produkcije in zaposlitve, »kapital-funkcije«. Zaradi tega se ohranja Keynesova deflacijska vrzel, ki kliče po vnovični reformi kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema.

Z liberalizacijo in deregulacijo ter privatizacijo in denacionalizacijo gospodarstva se je torej s keynesijsko ekonomsko teorijo utemeljeni in z družbenimi reformami izoblikovani državni kapitalizem kot farsa vrnil v družbenoekonomske razmere, iz katerih je izšel – v »liberalistični« monopolni kapitalizem z vsemi njegovimi nasprotji in protislovji, ki jih je začel uspešno reševati keynesijanstvo z mešanimi tržno-planskimi gospodarskimi sistemi, ki nadgrajujejo *ex post* tržno z *ex ante* plansko koordinacijo družbenega gospodarjenja, ki jo je z motivacijsko – profitno-neprofitno in sistemsko – tržno-plansko dualnostjo družbenega gospodarjenja nakazoval že Smith.

SKLEP

Že klasični ekonomist A. Smith kot prvi urejevalec politične ekonomije kot družbene znanosti je torej opozoril na ekonomsko vlogo države, ki mora zagotavljati prostokonkurenčne razmere na menjalno-tržno organiziranih področjih gospodarjenja, na infrastrukturnih netržno uporabnovrednostno motiviranih javnih dejavnostih pa preprečevati monopolizacijo teh dejavnosti. Saj bi sicer kot

zasebno organizirane prakticalne monopolne cene, ki jih tržni mehanizem ne odpravlja več, čeprav kot javno organizirane in neprofitno motivirane podpirajo in omogočajo delovanje tržno menjalnovrednostno profitne motivirane dejavnosti. Zato mora infrastrukturna področja gospodarjenja, z nadgradnjo profitnega z uporabnovrednostnim dohodkovnim motivom, organizirati in upravljati država. Gre torej za Smithov dualizem gospodarjenja, ki so ga spregledali vsi kasnejši meščanski klasični in neoklasični ekonomisti, ki so spodbudili keynesijance, da so ga s Samuelsonovo (1966) neoklasično sintezo oživel in se s tem približali Marxu.

Keynesijansko reševanje krize kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, ki se povezuje z redistribucijami dohodkov in premoženja, pa, kot smo poudarjali, finančne oligarhije ne sprejemajo z navdušenjem. Zato so se upirale in lobirale za zniževanje davkov, čemur so sledili nosilci oblasti, odvisni od finančnih oligarhij. Ti so začeli odpravljati obetavni keynesijanski način reševanja krize kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema. Državni kapitalizem pa so – z ekonomskim fundamentalizmom, z vero v zadostnost samo Smithove nevidne roke brez Smithovih teoretičnih opozoril, da mora država zagotavljati prostokonkurenčne – nemonopolne razmere gospodarjenja – vrnili v razmere (neo)liberalističnega monopolnega kapitalizma. Ta pa je z neoimperialistično globalizacijo gospodarstva in neprimernim odnosom do primarnih produkcijskih dejavnikov znova zaostрил in poglobil krizo kapitalizma!

Obnovljeno krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, ki je s svojimi pojavnimi oblikami: gospodarskimi, finančnimi, vojnimi, zdravstvenimi, okoljevarstvenimi, klimatskimi, begunskimi in drugimi krizami znova zaostрила družbena nasprotja in protislovja, bo torej mogoče reševati tudi z reafirmacijo vseh tistih Smithovih teoretičnih rešitev, ki so jih neoliberalistični fundamentalisti zavestno zavrgli. Politično ekonomijo kot temeljno družbeno znanost so nadomestili z ekonomiko kot naravoslovno znanostjo, ki produkcijo pojasnjuje s tehniko, vrednost pa s koristnostjo dobrin.

Skratka, zaradi poglobljenih družbenih nasprotij in protislovij sedanjega neoliberalističnega fundamentalizma je treba reafirmirati politično ekonomijo kot družbeno znanost. Ta pa se povezuje z družbenoodgovornim gospodarjenjem – s trajnostnim razvojem in z njim usklajenim družbenoekonomskim sistemom. To je s Smithovo motivacijsko – menjalno- in uporabnovrednostno ter sistemsko – *ex post* tržno in *ex ante* plansko dualnostjo družbenih koordinacijskih mehanizmov, s katerimi se rešuje družbenoekonomski problem: kaj, za koga oz. koliko, kako, kje, kdaj ... proizvajati oz. uporabljati družbeno omejene primarne in z delom pridobljene kapitalske produkcijske faktorje. Te pridobivamo z ustvarjalnim človeškim delom »očetov bogastva« iz zemlje – »matere« bogastva narodov« (Petty 2014; Smith 2010). »Očeti z materjo bogastva narodov« pa s poglobljeno krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema po našem esejistu E. Kocbeku že dolgo »družno kličejo na pomoč!«

Gre za družbeno odgovorno gospodarjenje, ki zahteva reafirmacijo politične ekonomije kot družbene znanosti. To so nakazali že keynesijanci, ki so odpravljali deflacijske vrzeli z družbeno povpraševalne strani, in tako prezrli družbeno ponudbeno stran in njeno strukturo, ki mora biti usklajena s strukturo družbenega povpraševanja. Prav zaradi zanemarjanja ponudbene strani, ki jo poudarjajo marksisti, je monetarna ekspanzija deflacijsko vrzel spremenila v inflacijsko vrzel; ta je spodbudila neoliberalistične fundamentaliste, da so, kot kritiki poudarjene keynesijanske vloge države v gospodarstvu, zahtevali, da so se z liberalizacijo in deregulacijo ter privatizacijo in denacionalizacijo gospodarstva začele odpravljati obetavne keynesijanske pridobitve, ki spodbujajo sintezo keynesijanstva z marksizmom.

Družbenoodgovorno gospodarjenje torej z reafirmacijo politične ekonomije zahteva postliberalistično sintezo keynesijanstva z marksizmom, ki bo uresničevala Smithovo motivacijsko in sistemsko dualnost gospodarjenja z mešanimi plansko-tržnimi oz. tržno-planskimi gospodarskimi sistemi, ki konvergirajo!

Ali nas bo družbenoneodgovorno gospodarjenje imperialistične faze monopolnega kapitalizma v odnosu do primarnih proizvodnih dejavnikov, ki jih ponuja zemlja in jih pridobiva človeštvo z delom delovne sile, s pojavljanjem gospodarskih, finančnih, energetskih, vojnih, zdravstvenih, ekoloških, podnebnih in drugih kriz, ozavestilo, da neodgovorno gospodarjenje, ki se povezuje s krizo kapitalizma kot družbenoekonomskega sistema, nadomestimo z družbenoodgovornim gospodarjenjem? To od družboslovnih znanstvenikov zahteva neapologetski znanstveni napor, da z reafirmirano in renovirano politično ekonomijo uskladi z družbeno odgovornostjo.

LITERATURA

- Černe, France. 1960. *Planiranje in tržni mehanizem v ekonomski teoriji socializma*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Galbraith, John Kenneth. 1967. *The New Industrial State*. London: Hamish Hamilton.
- Friedman, Milton. 1968. "The Role of Monetary Policy". *The American Economic Review* 58 (1): 1–17.
- Hayek, Friedrich August. 1991. *Pot v hlapčevstvo*. Ljubljana: DZS.
- Keynes, John Maynard. 2006. *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Kidrič, Boris. 1979. *Socializem i ekonomija*. Priredio V. Merhar. Zagreb: Globus.
- Marx, Karl. 1961, 1967, 1973. *Kapital: kritika politične ekonomije I, II, III*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Merhar, Viljem. 2010. *Neoliberalistična protireformacija državnega kapitalizma*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the Twenty-First Century*. London: The Bedknapp Press.
- Ricardo, David. 1962. *Načela politične ekonomije in obdavčenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Roll, Eric. 1956. Povijest ekonomske misli. Poglavlje o Williamu Pettyju, 77–88. Zagreb: Kultura.
- Samuelson, Paul A. 1966. *The Collected Scientific Papers of Paul Samuelson*. Cambridge: MIT Press.

▪ Viljem MERHAR

Say, Jean Baptiste. 1960. "Say's Law". V *The Critics of Keynesian Economics*, Henry Hazlitt (ur.), 11–22. Princeton: Van Nostrand.

Schumpeter, Joseph. A. 1949. *The Theory of Economic Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Smith, Adam. 2010. *Bogastvo narodov: Raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ljubljana: Studia humanitatis.